

Секцыя 4

БЕЛАРУСКАЯ КУЛЬТУРА І БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРНАЯ КЛАСІКА

Тацяна Грыневіч (Мінск, Беларусь)

МЕЦЭНАТЫ ПРАВАСЛАЎНЫХ БРАЦТВАЎ У ПРАДМОЎНА-ПАСЛЯСЛОЎНЫМ КОМПЛЕКСЕ ДА КІРЫЛІЧНЫХ ВЫДАННЯЎ

Акт падпісання ў 1596 годзе царкоўнай уніі выклікаў вялікі рэзананс у шэрагах і праваслаўных, і каталіцкіх вернікаў і даў пачатак шматгадоваму канфесійнаму супрацьстаянню. Ініцыяваная вярхоўнай уладай і падтрыманая мітрапалітам Рагозам, унія павінна была хутка распаўсюдзіцца на землях Вялікага Княства Літоўскага, але сустрэла жорсткае супраціўленне з боку праваслаўных, якія справядліва бачылі ва ўніяцтве не раўнапраўны саюз дзвюх блізкіх канфесій – галін адной рэлігіі, а пагрозу паступовага акаталічвання. Пасля таго, як большая частка праваслаўнага духавенства не была запрошана на Сабор 1596 года, праваслаўныя на чале з апазіцыйнымі уніі святарамі і пад кіраўніцтвам князя Канстанціна Астрожскага як найбольш уплывовага свецкага прадстаўніка ўсходняй канфесіі правялі свой Сабор, дзе абвясцілі унію незаконнай. Такі раскол унутры праваслаўнай царквы прывёў да яшчэ больш жорсткай рэлігійнай канфрантацыі, якая разгарнулася цяпер не толькі на старонках кніг, але і паўсядзённым жыццём. Трэба адзначыць, што праваслаўныя на той час апынуліся ў даволі неспрыяльным становішчы: вярхоўная ўлада ў асобе караля – выхаванца езуітаў – актыўна праводзіла “ўніяцкую” палітыку і не збіралася на справе выконваць палажэнні Варшаўскай канфедэрацыі 1573 года з пунктам аб захаванні міру і спакою паміж прадстаўнікамі розных канфесій і забароне ганенняў па прычыне рознасці ў веравызнанні. Тагачасныя дакументы выразна сведчаць пра ўціск, які цярпелі людзі грэчаскага веравызнання з боку ўніятаў і езуітаў, і ў вялікай колькасці фіксуюць скаргі праваслаўных на гвалтоўнае адбіранне маёмасці, акты разбою ў дачыненні да іх храмаў, манахаў, святароў. Многія са спрадвечна праваслаўных магнатскіх родаў, на падтрымку і заступніцтва якіх магла разлічваць царква, пад націскам акалічнасцяў таксама вырашылі змяніць лагер на процілеглы. Таму

надзейнай трывалай апорай для праваслаўнай веры на той час сталі брацтвы.

Першыя з іх пачалі ўтварацца на землях Вялікага Княства Літоўскага яшчэ ў XV стагоддзі і ўяўлялі сабой аб'яднанні, створаныя на ўзор карпаратыўнай формы абшчыны ў асяродку нямецкіх рамеснікаў. Гэта значыць, што брацтвы спачатку не мелі строга царкоўнага характару, а былі купецкімі, рамесніцкімі і г.д. Так, напрыклад, Віленскае Свята-Троіцкае брацтва ўзнікла ў выніку аб'яднання кушнерскага брацтва з панскім, купецкім, кажамяцкім і роскім [1, 8]. Асноўнымі мэтамі брацтваў былі абарона праваслаўнай веры і чысціні хрысціянскай маралі, матэрыяльнае забеспячэнне і падтрымка храмаў і манастыроў, фундацыя і заснаванне школ, друкарняў, шпіталяў.

Штуршок для распаўсюджання брацтваў дало заключэнне Люблінскай, а пасля і Берасцейскай уній, і, адпаведна, пагроза, якую адчувалі праваслаўныя з боку каталіцкай суседкі Польшчы. Брацтвы, створаныя на тэрыторыі ВКЛ у канцы XVI стагоддзя, узніклі пры цэрквах і служылі аб'яднанню праваслаўнага народу. Яны арганізоўвалі сваю дзейнасць як процівагу дзейнасці ордэна езуітаў, таму асноўнай сваёй задачай лічылі рэлігійную барацьбу і асветніцтва. “...Просветительныя стремления братств нашли выражение в форме школьного обучения, литературно-издательской деятельности и в проповедании слова Божия”, – адзначаў вядомы даследчык К.В. Харламповіч [5, 11].

Адным з найбольш буйных і ўплывовых было ўжо згаданае Віленскае брацтва (вядомае яшчэ з 1458, а афіцыйна зацверджанае ў 1584 годзе [1, 8]), што ўзнікла пры Свята-Троіцкай царкве, а пасля яе гвалтоўнай перадачы ўніятам, перамясцілася на тэрыторыю новаўтворанай Свята-Духаўскай царквы. Менавіта віленскаму брацтву было накіравана адыграць важную ролю ў справе барацьбы паміж канфесіямі. Але, нягледзячы на рэлігійную скіраванасць суполкі, братчыкамі з'яўляліся не толькі і не столькі духоўныя асобы, колькі асобы свецкія: заможныя гараджане, мяшчане, а з канца XVI стагоддзя – шляхта і магнаты. Як адзначае мітрапаліт Макарый, “в числе своих членов Виленское братство имеет представителей многих знатных фамилий и даже видных сановников государства. Князья Гольшанские, Двукские, Полубенские, Соколинские, Горские, Огинские, паны Ильиничи, Скумины, Тышкевичи, Пузыны, Гарабурды, Ходкевичи, Воловичи, Кмиты, Сапегы, Древинские, Войны, Тризны и другие состояли его членами” [2, 40]. Трэба адзначыць, што прозвішчы некаторых з іх вядомыя нам не толькі з рэестравых дакументаў брацтва, але і са старонак выдадзеных ім кніг. Так, напрыклад, віленскае выданне

“Польустав, или Требник” 1622 года было присвечена “его милости пану Лаврентіеву Древинскому” [3, 79].

Лаўрэнцій Дравінскі – чашнік валынскай зямлі, каралеўскі сакратар і сеймавы пасол, але ў гісторыю Беларусі ўвайшоў найперш як абаронца праваслаўя, які больш за трыццаць гадоў адстойваў інтарэсы праваслаўнай царквы перад асобай караля і сейма. Дравінскі з’яўляўся старастам Віленскага брацтва, а таксама членам Львоўскага і адным з заснавальнікаў Луцкага брацтваў. Ён прысутнічаў на Берасцейскім саборы 1596 года і прадстаўляў Жыгімонта III пратэст праваслаўных супраць уніі з просьбай адхіліць уніятаў ад кіравання праваслаўнымі храмамі і паствай. Акрамя таго, у 1599 годзе, падчас аднаго з сумесных з’ездаў праваслаўных і пратэстантаў, якія на той час таксама моцна цярпелі ад езуітаў, Лаўрэнцій Дравінскі быў прызначаны “правізарам” для аховы правоў праваслаўных ад уніятаў і лацінян. І, трэба адзначыць, з самаадданасцю выконваў ускладзеную на яго місію: у 1620 годзе на Варшаўскім сейме, скліканым з нагоды ўзнікнення знешняй пагрозы для краіны, дэпутатам Дравінскім была агучана знакамітая прамова, якая з’яўляецца гістарычным сведчаннем пра стан рэчаў на тагачаснай рэлігійнай і палітычнай арэне. Красамоўна апісваючы перад каралём сумнае становішча праваслаўных, Дравінскі знаходзіць грунтоўныя аргументы для іх абароны: “В таком нашем противу главного врага креста святого предприятия смело могу сказать, что ваше корол. величество едва ли не большую часть ратников потребуете от народа греко-российского исповедания; народа того, который, естли не удовлетворен еще прибудет в своих нуждах и прошениях, то как может в защиту вашей державы преградою грудь свою представить?” [4, 315]. Акрамя гэтага, Дравінскі неаднаразова абараняў інтарэсы праваслаўных у судах. Вядома яго скарга, пададзеная ў суд у 1630 годзе, на ксяндза Дзідрыховіча, які зруйнаваў у Вільні праваслаўны манастыр. Таксама Дравінскаму і членам Віленскага брацтва належыць прадстаўлены каралю Уладзіславу 27 верасня 1632 года “Sinopsis”, дзе пералічваліся нададзеныя уладай праваслаўнаму люду прывілеі і апісвалася рэальнае іх невыкананне. Дзякуючы гэтай акцыі, праваслаўныя хаця б на некаторы час дабіліся вяртання пэўнай часткі сваіх правоў. Апошнім дакументальна зафіксаваным дзеяннем Дравінскага было матэрыяльнае ахвяраванне Свята-Духаўскаму манастыру ў 1635 годзе.

Таму, як бачна з прыкладаў, асоба для прысвячэння была абрана больш чым годная, і манахі-выдаўцы з ахвотаю падрэсліваюць гэта: “Що же ся пристойне и властиве до Вашей милости, нашего милостивого пана и добродеея квадрует: одним позноктем (як мовят) нихто з Зоилов не разделит” або “Гды бовем в мудрость взглядаем, видим еи, всей

Волыни, всему Подолеви, всей Литве, всей презацной Короне ясную и такую, которая ... двадцать и килка сеймов освечала” [3, 80–81].

Аднак асноўным прадметам гутаркі ў прысвячэнні становіцца не матыў усхвалення, што было традыцыйным для прысвячэнняў, а рэлігійна-асветніцкія разважанні на тэму сапраўднай дабрачыннасці і славы. У духу хрысціян-вернікаў, праўдзівай славай братчыкі называюць славу не прыжыццёвую, зямную, а вечную, нябесную. З гэтай нагоды ў прысвячэнні згадваюцца імёны з антычнай культуры, прычым як рэальныя гістарычныя постаці (Сакрата, Арыстоцеля, Цыцэрона, Аляксандра Македонскага і інш.), так і міфалагічныя вобразы (Бузірыса, Флегія, Перуна). Але іх справы братчыкі-манахі называюць марнымі, а славу – славай Герастрата. Такім чынам, аўтары проціпастаўляюць антычнае дахрысціянскае ўяўленне аб славе яе хрысціянскаму разуменню. У якасці доказу цытуюць радкі з Псалтыра (1:1 і 1:3): “Блажен муж иже не иде на совет нечестивых и на пути грешных не ста; будет яко древо саженое при исходящих вод и лист его не упадет и вся, елика аще творит, успеет” [3, 80]. Сутнасць гэтага выказвання заключаецца ў сцвярджэнні, што па-сапраўднаму шчаслівым можа называцца чалавек, які не з’яўляецца язычнікам ці бязбожнікам. Пад дрэвам, пасаджаным пры крыніцы, разумеецца вернік, што жывіць сваю душу апостальскім вучэннем і словам Божым, і ў цэлым вобраз пладаноснага дрэва, лісце якога ніколі не вяне, сімвалізуе жыццё пад пастаянным Божым апекаваннем. Да гэтага, на думку аўтараў, павінна імкнуцца любая істота.

Не пазбаўлена прысвячэнне да “Трэбніка” і вострых палемічных нотаў, што ўяўляецца натуральным, калі ўлічыць час выхаду твора. Згадваючы хрысціянскія дабрачыннасці, пералічаныя ў выказванні Амвросія Медыяламскага [3, 80], аўтары дадаюць яшчэ адзін, вельмі важны з іх пункту гледжання, аспект, які павінен быць асновай паводзін сапраўднага хрысціяніна – мернасць ва ўсім. Намякаючы на прэтэнзіі ўніяцкіх епіскапаў на праваслаўныя прыходы і іх ахвоту да праваслаўных цэркваў і манастыроў, выдаўцы пішуць, што слаўны Дравінскі “свой хлеб ест, своею пядю мерится, в своем дому живет и на своим ложу... умрет” [3, 81]. Закранаючы справу уніі, манахі называюць уніяцтва то вудаю, то сеткай, што закідваюць лаціняне. Дарэчы, вобраз “рымскіх рыбалоў” не быў вынаходніцтвам аўтараў прысвячэння, бо сустракаўся ўжо ў “Апакрысісе” Хрыстафора Філалета. Тым не менш, манахі вельмі красамоўна апісваюць умовы прыняцця уніі, параўноўваючы іх з саюзам з Наасам – персанажам Старога Запавету, які пагаджаўся заключыць з заваяваным ім горадам перамір’е толькі пры ўмове, што кожнаму з яго жыхароў выкалюць правае вока. Тым самым

аўтары, следам за палемістам, сцвярджаюць, што унія прымалася праваслаўнымі не з ідэалагічных ці духоўных перакананняў, а заўсёды з нейкіх канкрэтных, матэрыяльных, прычын і патрэб: “Одни для лакомства, жебы того, що мают, не позбыли, а чого не мают, набыли. Други для бруха притеснены недостатком. Иншии для жон и для мужев, а иншии для иных телу служащих причин, церкви подпадали” [3, 81]. Тут жа аўтары заўважаюць, што “досит жесте и сами немного, утратиши первенство як Исав и братия Иосифовы, з продажи его зыскали” [3, 82], маючы на ўвазе няспраўджаныя надзеі ўніяцкага духавенства на ўладу і багацце. “Сталистеся оному Лисимахови Трацией подобными, которий для воды будучи в obleжени од татар, жебы доволи напили, аддал панство и волность церковную, и славу небесную,” [3, 82] – ушчувалі выдаўцы здраднікаў праваслаўнай веры.

Падобны палемічна-дыдактычны характар носіць і прысвячэнне яшчэ аднаму братчыку – Багдану Агінскаму – да вевіскага “Новага Запавету” 1611 года: там аўтары разважаюць над паняццямі шчасця, благаславення, вераадступніцтва [3, 50–58].

Такім чынам атрымліваецца, што асноўнай тэмай у прысвячэннях мецэнатам праваслаўных брацтваў было не толькі ўхваленне: старонкі кніг аўтары скарыстоўвалі для палемічных выступленняў ў бок ідэалагічных праціўнікаў ці для выхавання і асветы сваёй уласнай паствы. Аддаючы даніну павягі і ўдзячнасці асобам, якія ахвяравалі ўласныя матэрыяльныя сродкі на выданне кнігі, братчыкі не пакідаюць без увагі і сваю асноўную задачу, замацаваную ў брацкім уставе: клапаціцца аб захаванні чысціні веры і прасвятленні духоўнай свядомасці праваслаўных, выхаванні ў іх рэлігійна-маральных пачуццяў [1]. Па гэтай прычыне брацтвы змагаліся з усім, што магло б пашкодзіць чысціні праваслаўнай веры ці маральнасці, і імкнуліся да кантролю над паводзінамі не толькі сваіх членаў, але і пабочных асоб. Пераход жа значнай часткі царкоўнай іерархіі ў унію прымусіў брацтвы яшчэ больш пашырыць свае паўнамоцтвы і ўступіць у адкрытую і небяспечную барацьбу з праціўнікамі праваслаўнай царквы, прыняўшы на сябе ахову яе правоў ад усялякага пасягальніцтва.

Літаратура:

1. Лебединцев, Ф.Г. Виленское Свято-Троицкое, впоследствии Свято-Духовское братство. – Санкт-Петербург: Редакция народного журнала “Мирский вестник”, 1876. – 60 стр.
2. Макарий. Западнорусские церковные братства, их происхождение и значение. – Киев: Типография “Петр Барский”, 1913. – 141 с.

3. Прадмовы і пасляслоўі паслядоўнікаў Францыска Скарыны / Уклад., уступ. арт. і камент. У.Г. Кароткага. – Мінск.: Навука і тэхніка, 1991. – 309 с. : іл.
4. Унія в документах: Сб./сост. В.А. Теплова, З.И. Зуева. – Минск: «Лучи Софии», 1997. – 520 с.
5. Харлампович, К.В. Западнорусские церковные братства и их просветительская деятельность в конце XVI и начале XVII в. – [Б.м.: б.и., 1899]. – 19 с.